

גמרא:

אמרי דבי רבי ינאי:

לרבי יוסי הגלילי שמעינן ליה במשנתנו דאמר: אפשר לצמצם בידי שמנים. כלומר, אף דבר שלא נעשה בכוונה לצמצם ולדייק, וכגון שנעשה על ידי שמנים — וכמשנתנו בלידת שני זכרים — או על ידי אדם שלא במטרה לצמצם, כיון שנראה לנו צמצום ודיוק, אומרים אנו שאכן מצומצם ומדויק הוא —

וכל שכן שאפשר לצמצם בידי אדם, היינו כשמלכתחילה נעשה דבר במטרה לצמצם ולדייק, פשיטא לשיטת רבי יוסי שאם נראה לנו צמצום ודיוק תולים אנו שאכן מצומצם ומדויק הוא, שהרי נתכוונו לכך.

ורבנן שמעינן להו במשנתנו דסברי: בידי שמנים — בלידת שני זכרים, שלא נתכוין לצמצם — אי אפשר לצמצם. ומיהו יש להסתפק לשיטתם: בידי אדם שנתכוין לצמצם ולדייק ונמצא מצומצם ומדויק מאי,

ז-ב וחייב⁽¹⁾ — השני שנטל ישראל — במתנות כהונה [זרוע לחיים וקיבה]. ואילו מה שנטל הכהן אינו חייב במתנות, שאין כהן חייב במתנות.

ורבי יוסי פוטר אף את ישראל ממתנות כהונה, וטעמם יבואר בגמרא.

ואם מת אחד מהן:

רבי טרפון אומר: יחלוקו.⁽²⁾

רבי עקיבא אומר: יהיה ביד ישראל [וירעה עד שיסתאב ויאכלנו במומו], כי המוציא מחבירו עליו הראיה, ולכן הכהן שבא להוציא יביא ראיה. ובגמרא יתבאר באיזה אופן נחלקו, וטעמיהם.

ואם ילדה זכר ונקבה ויצאו שני ראשיהן כאחד, כיון דאי אפשר לצמצם, הרי אפשר שיצאה הנקבה תחילה, ואין כאן לכהן כלום, כי המוציא מחבירו עליו הראיה.⁽³⁾

3. א. המשנה נתבארה לפי שיטת חכמים דאי אפשר לצמצם. וכתבו התוספות דבבא זו היא אפילו לרבי יוסי הגלילי דאפשר לצמצם, ומשום ד"מודה רבי יוסי הגלילי הכא, דאף על גב דאפילו אי כוליה רחם מיקדשי, מכל מקום מין במינו אינו חוצץ — כדאמר בפרק קמא, לעיל ט ב — הכא שהיא נקיבה והויא פטר רחם כמיה, בטלה בכורתו לגמרי".

ב. בחזון איש בכורות יט יא, צידד, דאפילו לרבי טרפון דלעיל שהבירא יוצא ראשון, מכל מקום אין כאן לכהן כלום, ואפילו היה הזכר בריא מן הנקבה, ראה שם.

במתנות" גבי ישראל, דאילו כהן פטור מן המתנות לגמרי, הילכך תנא כולה מתניתין בישראל, מיהו דכהן נמי ירעה עד שיסתאב. [ויש מקום עיון בלשון הרמב"ם — בכורות ה א — הכהן נוטל את הכחוש והשני ספק בכור, שהרי לפי מה שנתבאר, שניהם ספיקי בכורות].

1. דין זה סתם משנה היא, ורבי מאיר הוא הסובר כן, כמבואר ברש"י ובגמרא.

2. בגמרא יתבאר, שדברי רבי טרפון אלו אינם תואמים את דבריו שאמר "הכהן בורר לו את היפה", ואכן חזר בו רבי טרפון מדבריו דלעיל.

תחתונים למעלה, כי שמא החוט למעלה מחציו. אלא בהכרח שאם נתכוונו לצמצם ולדייק אכן כך הוא אפילו לרבנן.⁽⁵⁾

ודחינן: דמרווח בה פורתא. כלומר, אינו נותן חוט דק אלא חוט רחב, באופן שאף אם אינו מדייק, הרי למעלה מן החוט ודאי חצי עליון הוא, ולמטה ממנו חצי תחתון הוא.

תא שמע ממידת כלים של המשכן והמקדש וממידת מזבח, שאם אתה אומר אי אפשר לצמצם אפילו כשמתכוונים לדייק במידה, לא יכשרו הכלים והמזבח כי הרי יש שיעור מדויק לכל מדותם.⁽⁶⁾

ודחינן: שאני התם דאמר רחמנא "עביר" [עשה מידה זאת או זאת], ובכל היכי דמצית למיעבד ניהא ליה [וככל שתעשה יכשר], ואף אם אינו מדויק ממש אלא שכך נראה בעינינו — כשר.⁽⁷⁾

האם נוקטים אנו שאכן מצומצם ומדויק הוא? (4)

תא שמע:

חוט של סיקרא [צבוע אדום] היה חוגרו למזבח באמצע, כדי להכדיל בין דמים העליונים היינו דם שדינו להיזרק למעלה מחציו של מזבח, ובין דמים התחתונים, היינו דם שדינו להיזרק מחצי מזבח ולמטה, ואותו חוט היה נתון באמצע המזבח כדי שידע הכהן היכן לזרוק.

ואי אמרת אי אפשר לצמצם אפילו בידי אדם, אם כן, אף שבשעת נתינת החוט נתכוונו לצמצם ולדייק לאמצעו של מזבח, נוקטים אנו שלא צמצמו ודייקו, ונמצא דזמנין דקא יהיב הכהן דמים עליונים למטה מחצי המזבח, כי אף שהוא נותן למעלה מן החוט, שמא החוט אינו באמצעו אלא למטה מחציו, וזמנין דקא יהיב הכהן דמים

להגרי"ז.

6. בכתבים המיוחסים להגרי"ז נתקשה: למה נקט כלים ומזבח ולא המשכן כולו?! ראה שם.

7. א. בספרים שלפנינו איתא כאן בגמרא: "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל", ורש"י מחקו, אך בשיטה מקובצת מובאת גירסא זו, [וראה גם פירוש רבינו גרשום]. וראה ביאורה בכתבים המיוחסים להגרי"ז.

ב. במנחת חינוך מצוה קט [הובאו דבריו בקהלות יעקב סימן יח] ביאר על פי סברא זו, את הלאו שאסרה תורה לעשות כמתכונת הקטורת ושמן המשחה, כי לכאורה כיון שאי אפשר לצמצם ואין חיוב אלא כשעושה כמתכונתם ממש, אם כן, יש להתיר לעשות כן,

4. ביאור ענין בידי אדם ובידי שמים הוא על פי רש"י. אבל שיטת התוספות היא [ויובאו דבריהם בהערות שעל המשך הסוגיא], שהנפקא מינא ביניהם אינה בגוף הצמצום אלא בבדיקת הצמצום, ואף דבר שנעשה בידי שמים שלא על מנת לצמצם, אם יש סיפק בידינו לבדוק צמצומו היינו בידי אדם, ולא מיקרי בידי שמים אלא באופן שאין סיפק בידינו לבדוק צמצומו, וכלידת שני זכרים.

5. לכאורה יש לומר, שכשאמרה תורה לזרוק למעלה או למטה הכל כפי ראות עינינו, וכדלקמן גבי מזבח וכלים?! ולפי מה שייסד בקהלות יעקב — הובא בהערה 7 — ניהא, כיון שיכול להגביה מן החצי או להנמיך מן החצי. וראה מה שכתב בזה בכתבים המיוחסים

אמר רב קטינא: תא שמע:

תנור של חרס טמא ששברו וחילקו, הרי אותו חלק שבו רובו של כלי הרי הוא בטומאתו, ואילו החלק השני טהור.

חילקו לתנור טמא של חרס לשנים, והן [שני החלקים] שוין, שניהם טמאים, לפי שאי אפשר לצמצם ואחד מהם הוא רובו של הכלי שעדיין טמא הוא, וכיון שאין אנו

יודעים איזה הוא שניהם טמאים. הרי מוכח שאפילו כשמתכוונים לצמצם ולדייק אנו נוקטים שאינו מדויק ומצומצם, שאם לא כן היה לנו לטהר את שניהם כיון שאין באחד מהם רובו של כלי.

אמר דחה רב כהנא: שאני כלי חרס הואיל ויש בו גומות, שאינו נחלק בשוה, אלא כששוברין אותו, חתיכות בולטות בו ועושה בזה גומא וכן במקומות הרבה, והילכך אי

שהרי הוא כמו ספק ספיקא להתיר, כיון שהן אם פחת כל שהוא ובין אם הותר כל שהוא אינו חייב, [והביא דוגמאות להיתר כעין זה]?!?

ויישב: אך באמת לא קשה, דהא גם על העשייה של הקטורת ושמן המשחה עצמם קשה, דילמא הוסיף או גרע, אך כיון דלא ניתנה תורה למלאכי השרת אם כן, כל מה שציותה התורה לעשות במידה ובמשקל, הכל לפי דעת בני אדם לפי שכלו, אם מצמצם כשר, הן לענין מצוה הן לענין חיוב, וזה מפורש בש"ס דבכורות כאן, והיינו דהתורה ניתנה לבני אדם לפי דעתו, אבל בכל הני דמייתי התם אין המצוה תלוי במדה ובמשקל, רק שאירע מקרה שאין אנו יודעים כגון מצות בכור שאירע מקרה שנולדו שניהם כאחד, בזה אמרינן דאי אפשר לצמצם, אבל במקום דהמצוה כן הוא, לא שייך לומר אי אפשר לצמצם, דזה הוא עצם השיעור שיהא מצומצם לפי השגת בני אדם, דהתורה ניתנה לנו על הארץ, וכפי כוחינו כן הוא המצוה. וקילסו בקהלות יעקב שם.

ובקהלות יעקב שם כתב, שאין אנו צריכים לומר כדבריו שלענין חיוב אסרה תורה כפי דעת בני אדם, אלא דממילא הוא, כיון שהמצוה היא לעשות כפי דעתו אם כן, היינו במתכונתו ממש, שזה הוא שיעורה של המצוה.

ג. עוד כתב שם המנחת חינוך: על כן לא

קשה קושיית התוספות, ממחצה על מחצה כרוב גבי שחיטה, וכן פרוץ כעומד גבי [מחיצות] שבת, ופלפלו הא אי אפשר לצמצם [ראה דבריהם כאן], שבאמת כיון דהתורה אגמריה למשה לא תשייר רובא ולא תפרוץ רובא [במחיצות], ואגמריה דהשחיטה סגי במחצה, היה הציווי לפי דעת בני אדם ולא יזיק אם יש פחות או יותר, כיון דלפי כוחנו אנו מצמצמים, ולנו ניתנה התורה ולא למלאכי השרת.

ובקהלות יעקב כתב ליישב שיטת התוספות: ודאי גבי כלים ומזבח שאמרה תורה שיעור מצומצם בעינן, וצריך שיהא לא פחות ולא יותר, על כרחך הכוונה אמה ואמתים שלפי ראות עינינו, כיון דאי אפשר לעשות באופן אחר, שאם ירצה להוסיף על השיעור כדי לצאת מן הספק גם כן יפסול, דהא בעינן אמה ואמתים דוקא לא פחות ולא יותר, אבל בהא דאגמריה רחמנא למשה דמחצית סימנים כשר, הא יש לומר דאגמריה רחמנא אמיתות הדין, שאי אפשר לאגמריה דצריך רוב, כיון שבאמת מחצה נמי כשר, ואי משום שאנחנו לא נדע לכויין מציאות המחצה, באמת יהא עלינו להוסיף עד שיצא הספק מלבנו, שודאי יש לו בה לא פחות מחציה, שהרי לא הצריכה תורה דוקא מחצה מצומצם, דהא כל שכן רוב דכשר, רק עיקר הדין אגמריה רחמנא שמחצה מצומצם נמי כשר.

אפשר לשער אותן בליטות.

תא שמע:

נמצא הרוג ואין יודעים מי הרגו, בית הדין מודדים אל העיר הקרובה ביותר אל החלל, והיא מביאה עגלה שעורפים אותה בנחל כדי לכפר עליהם.

נמצא ההרוג **מכוון בין שתי עיירות** [במרחק שווה לשתי עיירות שמצידי מקום המצא], **הרי שתיהן מביאין שתי עגלות ערופות — דברי רבי אליעזר.**

והרי **מאי טעמא** דרבי אליעזר? וכי **לאו משום דקסבר** כחכמים שאי אפשר לצמצם, אלא שמכל מקום **בידי אדם** — היינו כשמודדים בית דין — **אפשר לצמצם**, וכשאמרה תורה [דברים כא] והיה העיר הקרובה אל החלל, ולקחו זקני העיר ההיא עגלת בקר" היינו: **ואפילו** אם יש שתי ערים קרובות יביאו שתיהן עגלה, הרי שמודה

הסובר שאי אפשר לצמצם, שבידי אדם אפשר לצמצם. (8)

ודחינן: **לא** כאשר פירשת בדעת רבי אליעזר שהוא סובר כחכמים דמשנתנו שאי אפשר לצמצם, אלא:

רבי אליעזר סבר לה כרבי יוסי הגלילי, דאמר יח-א אפשר לצמצם אפילו בידי שמים, וכל שכן בידי אדם.

נימא כתנאי, האם נאמר שנחלקו תנאים בדין אפשר לצמצם בידי אדם?

דתניא: **נמצא** ההרוג **מכוון בין שתי עיירות**, לא היו עורפין כלל.

רבי אליעזר אומר: שתיהן מביאות שתי עגלות.

והרי **מאי לאו בהא קמיפלגי:**

למה נקרא זה "בידי אדם"?!?

וכבר הקשו **התוספות**, וז"ל: אפשר לצמצם ביד שמים: פירש הקונטרס כגון הך דלידה, דאף על גב שאין מקפידין בכך, וכל שכן בידי אדם במתכוונים לצמצם שום מדה או שום דבר דודאי אפשר לצמצם.

וקשה לר"י ... היכי פשיט דאפשר לצמצם כשמתכוונין למדוד, הא על כרחך נהי דיכולין לצמצם הדבר כשמתכוונין למדוד, מכל מקום לרבנן אי אפשר שיהא הדבר מצומצם בין שתי עיירות, דכיון דבידי שמים הוא, שמעצמו נפל שם מתחילה, ולא נתעסקו עליו למדוד ולהניחו שם מכוון מתחילה, [ביאור לשונם הוא, דמאחר שלפי שיטת רש"י אי אפשר לצמצם במציאות, אם כן, הרי בהכרח שהחילוק בין בידי שמים

8. א. ביאר רש"י: דאי אי אפשר לצמצם, אלא ודאי אחת קרובה מחברתה, אמאי מביאות שתי עגלות, יביאו אחת בשותפות, כדאמרינן לקמן [יח א], ויתנו ויאמרו: אם אתם קרובים ממנו יהא חלקנו מחול לכם ותכפר עליכם, ואם אנחנו קרובים מכם, חלקכם יהא שלנו ותכפר עלינו.

ובכתבים המיוחסים **להגרי"ז** נתקשה: דהא דבעינן קרובה הוא משום דידעינן במדידה דהיא קרובה, דהלא כך היא דינה שעל פי מדידה ידעו זה, דכתיב "ומדדו", [ומטעם זה אפילו ידוע על אחת שהיא קרובה, צריך דוקא מדידה, כמובא שם], ואם כן, מאחר שעל פי מדידה אי אפשר לצמצם, אם כן, אינה "קרובה" דבעינן.

ב. הנה לשיטת רש"י, דבידי שמים מיקרי כל שלא נתכוונו לצמצם בשעת מעשה, צריך ביאור